

Оксана Ламонова

Кандидат мистецтвознавства, старший науковий співробітник відділу образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України

e-mail: krupnun@ukr.net | orcid.org/0000-0001-6937-421X

Oksana Lamonova

Ph.D. in Art Studies, Senior Research Fellow in the Department of Fine and Decorative Arts at the Rylsky Institute of Art History, Folklore and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine

КИЇВСЬКІ ВИСТАВКИ ТА ПРОЄКТИ 2022–2023 РОКІВ

ART EXHIBITIONS AND PROJECTS IN KYIV, 2022–2023

DOI: 10.31500/2309-7752.20.2024.337899 | УДК 85.15

Анотація. Влітку 2022 року мистецьке життя Києва поступово поживалювалось: у червні відкрилися Національна філармонія, театри та кінотеатри, наприкінці літа — музеї. Червнем і липнем датовані й перші художні виставки. Їх учасники намагалися зафіксувати та осмислити те, свідками чого вони стали протягом останніх чотирьох місяців. Одна з перших таких експозицій — «Inter Arma. Мистецтво під час війни» («Хлібня», Національний заповідник «Софія Київська»). Протягом наступних місяців масштабні експозиції та проекти презентували Національний центр «Український дім» («Український плакат воєнного часу», «Ти як?»), Національний будинок художника («Рік незламності»), Національний культурно-мистецький та музейний комплекс «Мистецький арсенал» («Співіснування з темрявою») тощо. Виразним явищем часу стали виставки, присвячені воєнній карикатурі (зокрема, «Карикатура війни» Віктора Кудіна). Чимало експозицій продемонстрували гостру потребу у зв'язках із певним «культурним кодом», причому як «своїм», українським, так і світовим («Марія малює», «Сальвадор Далі. Божественна комедія», проект «Золотом, кольором, світлом», присвячений 175-річчю Вільгельма Котарбінського, виставки Івана Марчука). Водночас майже одразу почали проводитися виставки не «про війну», а «попри війну», і з часом їхня кількість невпинно зростала. Перебуваючи в Києві протягом усього зазначеного періоду, авторка статті мала можливість безпосередньо спостерігати за поступовою активізацією виставкового життя, аналізувати основні тенденції цього процесу та позиції його учасників.

Ключові слова: художнє життя Києва у 2022–2023 роках, Національний центр «Український дім», Національний будинок художника, «Мистецький арсенал», виставка, проект.

Abstract. In the summer of 2022, Kyiv's artistic life gradually resumed: in June, the National Philharmonic, theatres, and cinemas reopened, followed by museums at the end of the summer. The first art exhibitions were held in June and July, with participants seeking to capture and reflect on what they had experienced over the previous four months. One of the earliest was *Inter Arma. Art During War* (Khlibnya, National Reserve "Sophia of Kyiv"). In the following months, large-scale exhibitions and projects were presented by the Ukrainian House National Centre (*Ukrainian Wartime Posters, How Are You?*), the National House of Artists (*Year of Resilience*), Mystetskyi Arsenal (*Coexistence with Darkness*), and others. Exhibitions devoted to war caricature, such as Viktor Kudin's *War Caricature*, became a distinctive phenomenon of the time. Many projects reflected a deep need for connection with the "cultural code," both Ukrainian and global (e.g., *Maria Paints; Salvador Dali. The Divine Comedy*; the project *By Gold, By Colour, By Light*, dedicated to the 175th anniversary of Wilhelm Kotarbiński; and exhibitions by Ivan Marchuk). In parallel, exhibitions held "not about the war, but despite the war" appeared almost immediately, and their number steadily grew. Having been in Kyiv throughout the entire period, the author was able to directly observe the gradual revitalisation of the exhibition scene, analyse key trends in this process, and consider the attitudes of its participants.

Keywords: artistic life in Kyiv in 2022–2023, Ukrainian House National Centre, National House of Artists, Mystetskyi Arsenal, exhibition, project.

Постановка проблеми. Факт, не зафіксований одразу, навіть у спогадах безпосереднього свідка дуже швидко починає називати змін. Що ж до подій мистецького життя, то вони піддаються іноді й свідомій міфологізації. Особливо активно зазначені процеси відбуваються у час напружених політичних подій, яким, безумовно, був і період від червня 2022 року до кінця 2023 року.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основою для статті стали особисті спостереження, висновки та публікації авторки, яка перебувала в Києві протягом усього зазначеного періоду, пресрелізи виставок і проектів, а також інформація про них на офіційних сайтах галерей і музеїв.

Мета статті — проаналізувати художні виставки та проєкти, які відбулися в Києві від червня 2022 року до кінця 2023 року.

Виклад основного матеріалу. У червні 2022 року культурне життя Києва почало поступово поживлятися — розпочалися концерти в Національній філармонії України, запрацювали кінотеатри та театри. Програмки тих концертів і вистав містили обов'язкові попередження: у разі оголошення повітряної тривоги відвідувачі мають «терміново спуститися до найпростішого укриття, що знаходиться...» або прямувати до найближчої станції Київського метрополітену, які також діяли як цілодобові укриття.

Червнем та липнем датуються й перші київські художні виставки — не «планові», задумані ще до 24 лютого 2022 року, а саме такі, учасники яких намагалися зафіксувати те, чому стали свідками буквально три місяці тому, та осмислити побачене на власні очі або через екрани комп'ютерів та смартфонів.

Однією з таких експозицій стала «Inter Arma. Мистецтво під час війни», яка відкрилася у галереї «Хлібня» (Національний заповідник «Софія Київська») 5 липня 2022 року. «Дана виставка — це спроба попередньо оцінити мистецькі реакції на перші тижні і місяці війни, події і сюжети, які виділяють з потоку пережитого художники», — писали організатори «Inter Arma» [1], назва якої перекладається з латини як «У війні».

У виставці взяли участь Андрій Богомолов, Наталя Герасименко, Віктор Дейсун, Дарія Добрякова, Олександра Кирилова, Павло Кирилов, Лариса Кириченко, Ганна Лук'яненко, Маріанна Маслова, Оксана Одайник, Юлія Скрипка, Владислав Яворський, Ілля Яровий. «Роботи, представлені в залах, можна доволі умовно поділити на кілька груп. В одних художники осмислюють свій безпосередній досвід зіткнення з війною (перебування в окупації чи прифронтовій зоні, евакуація), в інших — підхоплюють, освоюють і ретранслюють меседжі медіа. В третіх — намагаються трактувати події в міфопоетичному ключі» [1]. Останнє визначення стосувалося, зокрема, картин Наталі Герасименко «Битва» і «Перемога» — прекрасних фентезійних казок за «античними» (чи, краще сказати, «атлантидними») мотивами. Водночас поза запропованою класифікацією опинився, наприклад, цикл Владислава Яворського «Котоманія на війні», де «меседжі медіа» несподівано (іноді — трагічно, іноді — іронічно, а іноді навіть кумедно) поєдналися з чи не найпопулярнішою темою інтернету. Серед експонованих творів були цілком реалістичні та майже безпредметні,

символічні (наприклад, зіткнення двох палітр) та не позбавлені певної... естетизації побаченого (наприклад, захисної стіни, складеної з мішків піску). Роботи доповнювалися літературними цитатами, зокрема Генріха Бея та Фьодора Достоєвського.

Організатори «Inter Arma» розуміли не так нерівноцінність, як нерівнозначність, а також безсумнівну строкатість запропонованої експозиції: «Голос війни може відчуватися і в цілком мирних, на перший погляд, творах — як-от архітектурних замальовках, драматизм і нервовість ліній яких говорять про схвилюваність і тривогу, про перенесення емоцій від побаченого на образи барокових святих або пластику київських будівель чи завулків. У такому разі воля художника — попри все займатися звичними мирними справами: дивитися, аналізувати і малювати — набирає значення екзистенційного спротиву абсурду тотального руйнування» [1].

Зазначмо також, що водночас з «Inter Arma» в залах «Хлібні» експонувалися дві цілком «планові» виставки — «Рушникові полотна» Зінаїди Кубар (Zinaida) та «Мій Київ» Наталії Каревої-Готьє.

На відміну від «Inter Arma. Мистецтво під час війни», організатори якої усвідомлювали недосконалість та певну випадковість запропонованої експозиції, виставка «Український плакат воєнного часу», яка відкрилася 14 липня 2022 року в Національному центрі «Український дім» (куратори: Аліса Гришанова, Олег Грищенко, Олена Старанчук), презентувалася не просто як «виразна мистецька реакція на події війни», а як своєрідна антологія: «З перших днів повномасштабного вторгнення російських військ в Україну багато митців зробили свій вибір діяти: говорити тут і зараз про війну без дистанції. Створені ними візуальні образи стали “голосами” спротиву на громадських акціях в містах України і світу, отримали резонанс у ЗМІ, тиражувалися тисячами в дописах у соціальних мережах. Ці влучні образи весь цей час допомагають жити інформаційну хвилю, що не дозволяє світові відвертатися від війни в Україні. Через плакат митцям вдається висловити той складний спектр емоцій та жах подій, які сьогодні переживають і через які проходять всі українці, сказати без слів про цей сплав з потрясіння і піднесення. Це голкове влучання у наші чутливі точки дозволяє досягти певного усвідомлення і вивільнення від цих переживань. Лаконічні плакатні повідомлення стали однією із форм діалогу всередині українського суспільства. Вони швидко розлітаються месенджерами, розклеюються вулицями міст. Підтримують наш бойовий дух, вселяють відчуття

єдності, дають переконалися, що кожен з нас не сам у своєму болю, у готовності допомагати, у прагненні справедливості. У межах виставкового проєкту представлена крапля з океану тієї мистецької реакції на події війни, яку нон-стоп генерують художники, дизайнери, ілюстратори у форматі плаката. Художники зробили свій вибір діяти. Для багатьох з них воєнний плакат — не просто, а часто і не стільки висловлювання, як форма боротьби. Цим проєктом Український Дім утверджує важливість їхнього вибору — творчого і громадянського» [2]. Учасниками проєкту стали художники Антон Або, Данило Галико, Олександр Грехов, Нікіта Тітов, Анна Іваненко, Анна Сарвіра, Маша Фоя, Гресь Олійко, Олег Грищенко, Тетяна Якунова, Марі Кінович, Женья Полосіна, Женья Олійник, Юлія Тверітіна, Сері/граф, Антон Резніков, Данил Штангеев і Борис Філоненко, Влада Боровик-Самолєвська, Даша Подольцева, Михайло Скоп, Андрій Єрмоленко, Олексій Сай, Мітя Фенечкін, Ліза Яблонська-Михайлусь, Анастасія Гайдаєнко, Наталія Шульга, Ілля Угнівенко, Романа Романішин і Андрій Лесів, Альбіна Ялоза, Антон Логов, Kinder Album, Олексій Рєвіка, Ave Libertatemaveamor, Катя Лісова, Orka Collective, КАРА. Окрім традиційних плакатів, у залах «Українського дому» експонувалися фрагменти серій плакатів-коміксів та плакатів-щоденників, що мали відображати події останніх п'яти місяців (особливо лютого і березня) майже погодинно. Характерно, що чимала частина плакатів та майже всі «комікси» та «щоденники» містили тексти (іноді достатньо об'ємні) виключно англійською мовою. У жовтні 2022 року проєкт «Український плакат воєнного часу» (150 творів десятих митців) демонструвався в Нью-Йорку (США), у приватній галереї Майка Дуплера.

Водночас уже наприкінці 2022 року виникає ще одна виставкова тенденція, що виявилася дуже плідною та набувала з часом дедалі більшої популярності. Започаткувала її, згідно з нашим спостереженням, галерея сучасного мистецтва (та водночас винний бар) «Avangarden Gallery» (вул. Січових Стрілців, 23а) експозицією з характерною назвою «Відбій тривоги» (8 грудня 2022 року — 20 січня 2023 року). Утім, інтерес становить не так, власне, виставка, як її пресреліз: «Упродовж майже десяти місяців від початку повномасштабного вторгнення Україна перемагає тим, що крізь біль та жах війни демонструє людяність, єдність та жагу до життя. І попри обстріли та блеаути ми продовжуємо творити культуру, донатити, допомагати військовим на фронті і шукати відповіді

на виклики сьогодення. Виставка “Відбій тривоги” показує, як події докорінних змін, що відбуваються на руїнах мрій минулого, у болючих перетвореннях знаходять життєствердні прояви. Всупереч війні художні практики можуть протистояти агресії та бути рушійною силою в подоланні синдрому відкладеного життя» [3]. З часом кількість київських виставок не «про війну», а «попри війну» невпинно зростала.

Із певними застереженнями до виставок можна віднести також подію кінця 2022 року, яка мала значний розголос в українських медіа: 14 листопада анонімний англійський андеграундний художник стритарту, що працює під псевдонімом Бенксі (англ. Banksy), підтвердив (в Instagram) авторство семи своїх муралів: у Києві (два мурали) та Київській області, а саме в Гостомелі (вул. Проскурівська, 2: жінка в халаті, з бігуді, у протигазі та з вогнегасником), Ірпені (Гостомельське шосе, 15: гімнастка зі стрічкою, «яка ніби “стоїть” на дірі в стіні будинку» [4]) та Бородянці (вул. Центральна, 427, на зруйнованій котельні дитсадка «Буратіно»: дитина, яка перемагає у спарингу чоловіка у формі для східних єдиноборств, «схожого на президента РФ Путіна» [4]; вул. Центральна, 353: гімнастка, яка спирається на зруйновані панелі) [5]. Найзручнішим для огляду є, можливо, найпровокаційніший з них, розташований у центрі Києва, за адресою Велика Житомирська, 13 [6]. Цей мурал художника вже через тиждень після підтвердження авторства був творчо доповнений невідомими столичними митцями. (Пізніше доповнення прибрали, а мурал накрили захисним склом. До речі, сам англійський анонім також використав для цієї композиції вже наявне графіті.) Друга київська робота Бенксі, що розташована за адресою Хрещатик, 9 (діти, які катаються на протитанковому їжаку ніби на гойдалці), також зазнала несанкціонованих доповнень — тепер хлопчик тримає в руці жовто-блакитний банан [7]. У грудні 2022-го вандалі спробували викрасти гостомельську роботу Бенксі, виконану на утеплювачі стіни пошкодженого будинку, щоб продати її, а кошти передати на ЗСУ [8]. До речі, за даними «Forbes», тиражний малюнок митця може коштувати \$30 000–50 000, але ціни на великі роботи сягають кількох мільйонів доларів [6].

2023 рік став часом підбиття певних художніх підсумків. 10 лютого в Національному будинку художника відкрилася велика експозиція «Рік незламності». Автори презентували «Рік» як «дизайнерський проєкт», що «є своєрідним звітом дизайнерського опору російській агресії, яка триває вже рік» [9]. Переважну більшість експонованих творів «було

зроблено в межах діяльності групи «Креативний супротив», створеної 3-го березня 2022 року у Телеграм для координації зусиль студентської молоді двох київських вищих навчальних закладів — КНУКіМ і КУК (Київський національний університет культури і мистецтв, Київський університет культури)». Ініціатором створення групи став Андрій Будник, викладач кафедри графічного дизайну КНУКіМ та голова секції плакату і графічного дизайну Київської організації НСХУ.

«Студентські твори групи «Креативний супротив» гідно продовжили традиції українського плакатного мистецтва другої половини 1980-х років, коли в Україні жанр плаката припинив залежати від державного замовлення, і автори отримали можливість висловлювати власну думку, не обмежуючи себе рамками цензури. Спільною рисою переважної більшості студентських робіт є наслідування кращих рис української <...> школи плаката», — зазначає, коментуючи «Рік незламності», мистецтвознавиця Олена Донець [9].

Однак, за задумом авторів, проєкт складався одразу з семи частин, кожна з яких мала власне емоційне навантаження та змістове спрямування. В результаті «підпроєкти» не підсилювали (як, ймовірно, задумувалося), а, навпаки, «притушували» виразність основного: адже «рефлексії на поточні події» опинилися поряд із «протестами проти підвищення тарифів на опалення для художників» і плакатами-портретами найвидатніших польських митців.

Дещо пізніше, 1 червня 2023 року, у Національному центрі «Український дім» було презентовано проєкт «Ти як?» (куратори: Оксана Довгополова, Галина Глеба, Юлія Карпець, Анна-Марія Кучеренко, Тетяна Лисун, Катерина Лібкінд, Катерина Семенюк, Олександр Соловйов). Ця лаконічна назва мала слоган-розшифровку: «Ти як, глядачу? Ти як, художнику? Ти як, мистецтво? Світе, ти як взагалі?». Експозиція, яка охоплювала всі поверхи та виставкові зали «Українського дому», доповнювалась кураторськими екскурсіями та дводенною дискусійною програмою: проєкт, власне, й визначався як «Виставка і дискусія». Також глядачам пропонувалося пройти тестове опитування до та після огляду — і таким чином перевірити, чи вплинула експозиція на їхнє ставлення до війни.

Обраний масштаб експозиції, її дещо навіть гнітюча грандіозність та приголомшлива різноманітність мали й несподівані наслідки: найсильнішу емоційну відповідь глядача викликали демонстративно камерні твори та серії творів. Це інтуїтивно відчували й самі митці, які не випадково постійно зверталися й поверталися до формату «щоденника», як-от

Влада Ралко з її «Львівським щоденником» або Інґа Леві, яка протягом року вела щоденник у малюнках, постійно переміщаючись між Києвом та литовською Клайпедою. Фактично варіантом «щоденника» є також «Листи» Марини Талютто. Надзвичайно просто та пронизливо висловилася про події, що відбуваються, Люся Іванова серією «Теплобачення», де птахи, тварини та люди, однаково теплі, тобто — живі, перетворюються лише на спектральні плями в байдужому об'єктиві тепловізора. Аналогічні роздуми містить серія Ігоря Бондаренка «Квіти під ударом», а також, як це не дивно, невеликий проєкт Данила Галкіна, основою якого стали вітражі періоду «тихого протесту» (1970–1980-ті). Надзвичайно важке, майже моторошне враження викликали роботи Анатолія Болдирева, психічно хворого художника, який, перебуваючи у власному часі та вимірі, невпинно та незворушно фіксує все «цікаве» та «красиве», що потрапляє йому до рук (серія «Гуманітарка»).

Неоднозначність задуму та втілення експозиції «Ти як?» особливо контрастувала із наступним великим проєктом Національного центру «Український дім» — «Марія малює. 100 творів Примаченко» (куратори: Едуард Димшиц, Тетяна Волошина; відкриття 7 липня 2023 року) [10]. Ця експозиція виявилася частиною своєрідної виставкової «трилогії» — адже ще до війни (грудень 2021 року — січень 2022 року) «Український дім» демонстрував виставку «На гостини до родини. Родина Примаченків: Марія, Федір, Іван та Петро», а кілька місяців по тому — експозицію «Врятоване». Але, на відміну від «Врятованого», нова виставка акцентувала дещо інші «меседжі» творчості легендарної майстрині з Болотні: «Сьогодні ми гостро відчуваємо, що і сама Марія Примаченко, її стійкість перед лицем випробувань долі, а тепер і її картини стали символом української незламності» [10].

«Марія малює» складалася зі «100 невідомих творів Примаченко» з приватної колекції київського мистецтвознавця Едуарда Димшиця (одного з кураторів виставки), які раніше ніколи не виставлялися. «Велику частину експозиції становлять роботи, що стали реакцією художниці на пережите: війну, загибель коханого на фронті, окупацію, бої за Київщину та післявоєнні злидні, Чорнобильську трагедію. <...> Після трагедій війни Марія майже на 10 років полишила малювання, але повернулася, бо творчість була її способом існування». Організатори виставки звертають увагу на те, що «Поруч зі знайомими нам образами фантастичних істот та квіткових декоративних панно у картинах акцентується тема

боротьби добра і зла, в якій добро незмінно перемагає», але ставлення Марії Примаченко до війни перш за все як до величезної, всенародної біди, рани від якої не загоюються й через десятиліття, не підлягає сумніву. Тим більше що слоганом виставки було обрано вислів художниці: «Щоб люди жили, як квіти цвіли», а її світогляд охарактеризовано як «альтруїстичний». Але перш за все обидва Примаченкові проєкти показали, «наскільки нам потрібне світло, натхнення і сили, наскільки важливо мати зв'язок зі своїм культурним кодом саме зараз» [10].

На «зв'язки з культурним кодом», причому як «своїм», українським, так і світовим, були зорієнтовані, зокрема, й акції київських музеїв, які знов почали діяти вже від кінця літа 2022 року. Оскільки власне музейні колекції перебували у фондах або навіть в евакуації, у просторі експозиційних залів відбувалися саме виставки та проєкти. Зазначмо, зокрема, виставку «Сальвадор Далі. Божественна комедія» (від 2 серпня 2022 року) [11] та «Шевченкіану» Івана Марчука (від 3 листопада 2023 року) [12] з її продовженням «Іван Марчук. Відомий невідомий» (від 29 грудня 2023 року) у Національному музеї «Київська картина галерея» [13], проєкт «Золотом, кольором, світлом» у Національному музеї мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків, присвячений 175-річчю Вільгельма Котарбінського (від 1 грудня 2023 року) [14], цикл подій «Незавершені історії: нові твори з колекції» Національного художнього музею України, а також виставку «Збережено в Україні» Національного музею історії України, яка тривала майже два роки (від 22 травня 2022 року) [15].

Серед дискусійних програм, запропонованих Національним центром «Український дім» під час проєкту «Ти як?» [16], одна була присвячена проблемі гумору під час війни: «Меми, карикатури, стендап — дивний досвід українського гумору під час війни. Чи можемо ми сміятись у воєнний час? Інколи тільки сміх дає не боятись. Повномасштабне вторгнення спровокувало вал гумористичних практик в Україні. Що принципово нове з'явилося в сміховому просторі України з 24 лютого 2022 року?» [16]. Деякі з плакатів проєкту «Рік незламності» також були, по суті, збільшеними карикатурами. Продовженням теми стала персональна виставка Віктора Кудіна «Карикатура війни», яка відкрилася у Національному будинку художника 22 вересня 2023 року. Віктор Кудін є одним з найвідоміших та найшанованіших українських карикатуристів, який до того ж ставиться до своєї роботи з максимальною відповідальністю, причому

не лише творчою — адже «однією із головних цілей своєї нинішньої діяльності бачить відкриття в Україні музею карикатури» [17].

Свою експозицію в Національному будинку художника Віктор Кудін прокоментував так: «Хочу показати вам серію малюнків, які виникли під час цієї страшної війни, під час завивання повітряних тривог і ракетних обстрілів, під час новин, коли несвідомо ллються сльози, і ти розумієш, що гинуть наші кращі і кращі...». І додав: «Я ніколи не підписую свої карикатури, малюю “для неписьменних”, для тих, хто не вміє читати. Не хочу користуватись милиціями слів, мені важливо виразити ідею засобами художника, а не літератора» [17]. Утім, маємо зазначити, що, незважаючи на неодноразове використання терміну саме «каркаатура», малюнки Віктора Кудіна ними, власне, не є. Справа навіть не в тому, що їх неможливо назвати смішними, а радше в тому, що вони стосуються не конкретної події, на яку, миттєво та злободенно, відгукуються, а «теперішньої війни взагалі», більше того — «війни взагалі». Малюнки Віктора Кудіна — надзвичайно жорсткі, іноді страшні, іноді — дуже страшні графічні притчі, які, на жаль, не лише ілюструють сучасну політичну ситуацію, а й багаторазово «віддзеркалюються» в подіях минулого, утворюючи жакхливу, але, на жаль, навряд чи повчальну «дурну нескінченність» [17].

Майже водночас із «Каркаатурою війни» в Національному будинку художника демонструвалася також виставка Тетяни Кашуби «Колорит України: портрет українців у відлунні етнічного мистецтва» (13–25 вересня 2023 року). За пресрелізом, йшлося знов-таки про «зв'язки з культурним кодом»: «Доля України нерозривно пов'язана з духовністю української нації. В умовах сьогодення це є запорукою посилення національного світогляду та єдності нашого народу. Невід'ємною складовою духовного прояву нації є саме образотворче мистецтво. В основі мистецького проєкту — поєднання сучасності і національних традицій та аксесуарів у народному стилі. <...> Твори Тетяни Кашуби засвідчують внутрішню силу, впевненість української жінки, її духовну та культурну велич» [18]. «Колорит України» склали не тільки портрети («На виставці представлені образи сучасних українців у національному вбранні <...>. Важливою складовою творчості художниці є висвітлення на картинах образу сильної, сучасної, незламної та вільної українки»), а й «особливий вид народного мистецтва — витинанки», елементи «зброї в декоративній стилізації» [18], тобто гільзи (різного,

зокрема й великого, розміру) із зображеннями Берегині, «Лісової», «Польової», «Водяної», Мотанки, Захистника та славетних воїнів.

До «декоративної стилізації» гільз зверталися й інші митці, зокрема Лариса Пуханова, а київський ювелір Володимир Балибердін використовує відстріляні гільзи для виготовлення ювелірних прикрас («Пересмислення війни», серія «Пам'ять серця»). Водночас такий підхід потребує від митця особливої художньої чуйності — адже інакше виникає небезпека естетизації цієї теми.

У жовтні 2023 року Національний будинок художника розпочав Всеукраїнський мистецько-культурний проєкт до Дня художника — серію експозицій, присвячених ювілейним датам Національної спілки художників України та окремих її організацій. Перша виставка (відкриття 7 жовтня 2023 року), присвячена 85-річчю НСХУ, мала назву «Згуртовані... Незламні...» та анонсувалася так: «На виставку було відібрано понад триста мистецьких творів усіх видів образотворчості, що представляють сучасні здобутки українських художників, вияскравлюючи як безсумнівні успіхи, так і мистецькі пошуки, які формують реальний зріз сучасного українського художнього процесу, виявляють його достоїнства і проблеми <...> Вагома частина експозиції — твори майстрів старшого і середнього поколінь, що поєднують у творчості непересічний талант із багаторічним досвідом та майстерністю. Широкомасштабні всеукраїнські експозиції дають змогу простежувати поступову зміну поколінь художників, зростання таланту молодих та їхнього внеску в розвиток мистецтва. На виставці до Дня художника представлені численні графічні твори і вже традиційно найбільший — розділ живопису» [19]. Особлива увага зверталася на те, що «Наші художники не стоять осторонь від теми героїчного супротиву України у війні проти російських окупантів. Власне, наочним підтвердженням цього є численні твори, де творчо і емоційно відображені епізоди війни» [19]. Безпосередньо до теми війни звернулися, зокрема, В. Співак, картина якого є гротескним «переспівом» відомого твору О. Дейнеки «Оборона Петрограда» (1928), Л. Литвин («Захисники України»), А. Холоменюк. Однією з найсильніших на виставці стала картина Д. Акімова «Захисник України». І все ж таки переважна більшість творів, експонованих в Будинку художника, мали цілком мирний (і тому дещо «ностальгійний») характер, як-от роботи О. Гордієць («Будинки-близнюки»), Т. Ягодкіної («Тінь весни»), М. Яценко («Мирне місто»), В. Виродової-Готьє («Дівчинка

з котиком»), Н. Карєвої-Готьє («Теплий вечір»), О. Попінової («Мрії липневого вечора»), М. Гуйди; інші митці, як-от Г. Миронова, зверталися до «вічних» філософських тем («Вершина»).

Аналогічні тенденції продемонструвала також виставка «Творчий звіт одеських митців», присвячена 85-річчю місцевої організації НСХУ, яка відкрилася в Національному будинку художника дещо пізніше (3 листопада 2023 року), тим більше що пресреліз цієї експозиції містив виключно «нейтральну» інформацію: «Художники Одеської організації є постійними учасниками художніх виставок — всеукраїнських та міжнародних, вони проводять пленери в Одеському регіоні, симпозиуми, запрошують художників з України та проводять міжнародні зустрічі відомих майстрів пензля. Підтримуються зв'язки з місцевою та обласною владами, з міськими та обласними управліннями культури. Всі виставки, які проводить Одеська організація Спілки художників, висвітлюються в пресі, на радіо та телебаченні» [20]. Серед експонованих творів привернули увагу «текстильна» авторська книжка Л. Богайчук, присвячена херсонським степам, «Повня» Т. Поповіченко, живопис і графіка Г. Гармидера («Березень»), картини С. Горбенка («Достукатися до небес»), Н. Лози, керамічна скульптура Р. Албула («Рижик»), але всі вони знов-таки мали цілком «мирний» характер.

Вже наприкінці 2023 року, а саме 9 листопада, у «Мистецькому арсеналі» відкрився проєкт «Співіснування з темрявою», який анонсувався як «рефлексія на торішні відключення світла в Україні», тобто пам'ятні всім мешканцям країни, зокрема й киянам, блекауту: «3 жовтня 2022 року Росія розпочала систематичні обстріли об'єктів критичної інфраструктури, що призвели до перебоїв із постачанням електроенергії, води, тепла та зв'язку. Внаслідок обстрілів було запроваджено віялові відключення електроенергії, коли міста й села періодично занурювалися в темряву. Тактика “енергетичного терору” мала спричинити злам “ментальної інфраструктури” країни — підірвати віру у власну силу та можливість перемогти й довіру до влади. Реагуючи на відключення, держава відкрила в кожній області “пункти незламності”, а її громадяни закупували павербанки, акумулятори та генератори. <...> Крихку інфраструктуру українці підтримували спільними зусиллями, передаючи один одному імпульси ланцюгами дротів і подовжувачів. У квартирах та кав'ярнях формувались альтернативні “пункти незламності” — точки тяжіння для блукальців у блекаутах. Мистецтво, що ставило собі за мету

рефлексувати суспільні зміни, саме занурилось у темряву, де мусило перевигадати себе як спосіб організації незалежного життєвого світу» [21].

«Співіснування з темрявою — це те, чого нам усім довелося навчитися, починаючи з жовтня 2022 року і впродовж багатьох місяців», — пояснювали організатори проєкту [21]. Адже «Під'єднання до “нескінченного тіла” комунікацій стало неминучою долею і для об'єктів мистецтва. Саме оприявненню їх стратегій, залежностей, слабкостей у способах співіснування з темрявою в часи тотальної невідомості й присвячено виставку. <...> Проте яким має бути мистецтво, щоб не зникнути у темряві? Ця екзистенційна напруга вкотре підкреслила важливість довколишньої інфраструктури та етики солідарності. Щоб не кричати в темряву свої запитання про сенс нових страждань, митці та мисткині відповідають винаходом світла середині самих себе й навколишньої спільноти» [22].

Утім, запропонована в «Мистецькому арсеналі» експозиція містила не лише «рефлексії» періоду «найтемнішої зими», але й, зокрема, ще довоєнні інсталяції «Добре проторені зв'язки» (Дар'я Майєр, Олександр Сіроус, Данило Сябр, Дмитро Тентюк, Ргувуд), «Я не можу звідси вибратися» Сергія Петлюка та «Межі» Терези Барабаш, а також «Модулі біотехносфери» Федора Тетянича (1980-ті) — звичайно, так чи інакше «вплетені» в загальну концепцію проєкту. І все ж таки найвиразнішими втіленнями концепції «Співіснування з темрявою» стали аудіовізуальна інсталяція Даші Подольцевої і Олексія Шмурака «Netscape» (2023), пошаровий живопис Антона Саєнка «Прошарок щось!» (2023) та особливо — інсталяція Терези Яковини «Нотатки з одного вечора: довірне радіо».

Водночас календарне закінчення 2023 року стало й завершенням певного етапу, що продемонстрував, зокрема, дуже своєчасний, навіть гострий за задумом, але, на жаль, абсолютно невдалий мистецький проєкт «Покоління війни» в Музеї-майстерні І. П. Кавалерідзе, присвячений «десятій річниці війни та другій річниці від початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну» (відкриття — 12 лютого 2024 року) [23]. Виставку у Музеї-майстерні склали твори переможців VII Міжнародного художнього фестивалю «Малюй.UA»: 69 робіт «художників від чотирьох до п'ятдесяти семи років з восьми країн: України, США, Канади, Ізраїлю, Албанії, Польщі, Німеччини та Франції» [23]. Але результатом стала строката, нерівноцінна, щоб не сказати випадкова, експозиція — переважно цілком аматорських творів «на вільну

тему». Утім, хоча організатори виставки зараховували до «покоління війни» усіх мешканців сучасної України («24 лютого 2022 року почалася нова ера — ера війни, яка відбивається на тих, що живуть нині, формуючи нові покоління. Усі ми, хто переживає війну, стали іншими. Тепер ми — покоління війни» [23]), деякі з учасників трактували назву/тему проєкту гранично буквально (О. Стородубцева «Ми захищаємо тих, кого любимо»).

Висновки. Протягом 2023 року столичне художнє життя, зокрема галерей та митецьких центрів, звісно, не відновилося в повному обсязі, але помітно активізувалося. З початком 2024 року нові експозиції демонстрували вже не так накопичення актуальних вражень, а їхнє осмислення на сучасному інтелектуальному рівні.

А «після закінчення війни ми напевне побачимо мистецтво тих, хто зараз на передньому краї. І це, як уже не раз було після важких воєн, може виявитися мистецтво небачених досі емоцій і виразних можливостей» [1].

Література

1. Мистецтво під час війни: у Софії Київській 5 липня відкриється виставка про війну. *Kuie24.News*. 02.07.2022. URL: <https://kyiv.media/news/mystecztvo-pid-chas-vijny-u-sofiyi-kyivskij-5-lipnya-vidkryetsya-vystavka-pro-vijnu> (дата звернення: 05.05.24).
2. Український плакат воєнного часу. *Український дім*. 07.2022. URL: <https://www.uadim.in.ua/podiyi/ukrainskiy-plakat-voiennoho-chasu> (дата звернення: 05.05.24).
3. Відбій тривоги. *Avangarden Gallery. food&wine's post*. 06.12.2022. URL: <https://www.facebook.com/AvangardenKyiv/posts/1913590725670150/> (дата звернення: 05.05.24).
4. Крутько Д. Маршрут роботами Бенксі в Києві та області (адреси). *Хмарочос*. 16.11.2022. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2022/11/16/de-znahodyatsya-grafiti-yaka-namalyuvav-benksi-v-kyievi-ta-oblasti-adresy/> (дата звернення: 05.05.24).
5. Карманська Ю. Бенксі підтвердив авторство семи муралів у Києві та області. *Forbes Ukraine*. 15.11.2022. URL: <https://forbes.ua/news/benksi-pidтверdiv-avtorstvo-semi-muraliv-u-kyievi-ta-oblasti-15112022-9758> (дата звернення: 05.05.24).
6. Каташинська А. В Києві домалювали козака до роботи Бенксі. *Коротко про*. 21.11.2022. URL: <https://kp.ua/ua/life/a659851-v-kijevi-nevidomi-domaljuvali-kozaka-do-roboti-benksi> (дата звернення: 05.05.24).
7. Панченко О. Як у Києві та світі псують графіті Бенксі. *TuKuiv*. 01.06.2023. URL: <https://tykyiv.com/misteczkij/iak-u-kiievi-i-sviti-psuiut-grafiti-benksi/> (дата звернення: 05.05.24).

8. Куліш Я., Вишневецькі Д. Вандали зрізали графіті Бенксі у Гостомелі, щоб «продати та допомогти». *Коротко про*. 02.12.2022. URL: <https://kp.ua/ua/life/a660520-vandali-zrizali-hrafiti-benksi-v-hostomeli-shchob-prodati-ta-dopomogti> (дата звернення: 05.05.24).

9. «Рік незламності»: дизайнерський проєкт. *Дирекція виставок Національної спілки художників України*. 02.2023. URL: <http://dvnshu.com/archiv/556-rk-nezlamnost.html> (дата звернення: 05.05.24).

10. Марія малоє. 100 творів Примаченко. *Український дім*. 07.2023. URL: <https://www.uadim.in.ua/podiyi/mariia-maliue.-100-tvoriv-prymachenko> (дата звернення: 05.05.24).

11. Сальвадор Далі. Божественна комедія. *Національний музей «Київська картинна галерея»*. 08.2022. URL: <https://knag.museum/index.php/uk/exhibitions-ua/past-2/25-salvador-dali-comedy> (дата звернення: 05.05.24).

12. Шевченкіана. Іван Марчук. *Національний музей «Київська картинна галерея»*. 11.2023. URL: <https://knag.museum/index.php/uk/exhibitions-ua/past-2/118-sevcenkiana-ivan-marcuk> (дата звернення: 05.05.24).

13. Іван Марчук. Відомий невідомий. *Національний музей «Київська картинна галерея»*. 12.2023. URL: <https://knag.museum/index.php/uk/exhibitions-ua/current-2/128-ivan-marchuk-vidomyi-nevidomyi> (дата звернення: 05.05.24).

14. Асадчева Т. Золотом, кольором, світлом: у столиці завершився знаковий проєкт до ювілею Котарбінського. *Вечірній Київ*. 08.03.2024. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/95864/> (дата звернення: 05.05.24).

15. Збережено в Україні. *Національний музей історії України*. 08.2022. URL: <https://nmiu.org/events/exhibitions/29> (дата звернення: 05.05.24).

16. Ти як? *Український дім*. 06.2023. URL: <https://www.uadim.in.ua/podiyi/how-are-you%3F> (дата звернення: 05.05.24).

17. Віктор Кудін. Карикатура війни. *Дирекція виставок Національної спілки художників України*. 09.2023. URL: <http://dvnshu.com/archiv/581-vktor-kudn-karikatura-vyni.html> (дата звернення: 05.05.24).

18. Тетяна Кашуба. Колорит України. *Дирекція виставок Національної спілки художників України*. 09.2023. URL: <http://dvnshu.com/archiv/579-tetyana-kashuba-kolorit-ukrayini.html> (дата звернення: 05.05.24).

19. «Згуртовані... Незламні...»: Всеукраїнський культурно-мистецький проєкт до Дня художника. *Дирекція виставок Національної спілки художників України*. 10.2023. URL: <http://dvnshu.com/archiv/583-zgurtovan-nezlamn-vseukrayinskiy-kulturno-mistecky-pryekt-do-dnya-hudozhnika.html> (дата звернення: 05.05.24).

20. Творчий звіт одеських митців. *Дирекція виставок Національної спілки художників України*. 11.2023. URL:

<http://dvnshu.com/archiv/584-tvorchiy-zvt-odeskih-mitcv.html> (дата звернення: 05.05.24).

21. Співіснування з темрявою. *Мистецький арсенал*. 11.2023. URL: <https://artarsenal.in.ua/vystavka/spivisnuvannya-z-temravouy/> (дата звернення: 05.05.24).

22. Кузьменко Ю. «Співіснування з темрявою»: у «Мистецькому арсеналі» діятиме виставка сучасних митців. *Суспільне Культура*. 01.11.2023. URL: <https://suspilne.media/culture/607715-spivisnuvanna-z-temravou-u-misteckomu-arsenali-diatime-vistavka-sucasnih-mitcv/> (дата звернення: 05.05.24).

23. Асадчева Т. Покоління війни: в Музеї Кавалерідзе представили артпроєкт про реалії сьогодення. *Вечірній Київ*. 01.03.2024. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/95546/> (дата звернення: 05.05.24).

References

1. Mystetstvo pid chas viiny: u Sofii Kyivskii 5 lypnia vidkryetsia vystavka pro viinu. (2022, July 2). [Art During the War: An Exhibition on the War to Open at Saint Sophia of Kyiv on July 5]. *Kyiv24.News*. Retrieved from <https://kyiv.media/news/mystetstvo-pid-chas-viiny-u-sofiyi-kyivskij-5-lypnia-vidkryetsia-vystavka-pro-viinu> [in Ukrainian].

2. Ukrainskyi plakat voiennoho chasu. (2022, July). [Ukrainian Wartime Poster]. *Ukrainskyi dim*. Retrieved from <https://www.uadim.in.ua/podiyi/ukrainskyi-plakat-voiennoho-chasu> [in Ukrainian].

3. Vidbii tryvohy. (2022, December 6). [All-Clear]. *Avangarden Gallery. food&wine's post*. Retrieved from <https://www.facebook.com/AvangardenKyiv/posts/1913590725670150/> [in Ukrainian].

4. Krutko, D. (2022, November 16). Marshrut robotamy Benksi v Kyievi ta oblasti (adresy) [Route of Banksy's Works in Kyiv and the Region (addresses)]. *Khmarochos*. Retrieved from <https://hmarochos.kiev.ua/2022/11/16/de-znahodyatsya-grafiti-yaka-namalyuvav-benksi-v-kyievi-ta-oblasti-adresy/> [in Ukrainian].

5. Karmanska, Y. (2022, November 15). Benksi pidtverdyv avtorstvo semy muraliv u Kyievi ta oblasti [Banksy Has Confirmed the Authorship of Seven Murals in Kyiv and the Surrounding Region]. *Forbes Ukraine*. Retrieved from <https://forbes.ua/news/benksi-pidtverdiv-avtorstvo-semi-muraliv-u-kyievi-ta-oblasti-15112022-9758> [in Ukrainian].

6. Katashynska, A. (2022, November 21). V Kyievi domaliuvaly kozaka do roboty Benksi [In Kyiv, a Cossack Was Added to Banksy's Work]. *Korotko pro*. Retrieved from <https://kp.ua/ua/life/a659851-v-kievi-nevidomi-domaljuvali-kozaka-do-roboti-benksi> [in Ukrainian].

7. Panchenko, O. (2023, June 1). Yak u Kyievi ta sviti psuiut hrafiti Benksi [How Banksy's Graffiti Is Being Vandalized

in Kyiv and Around the World]. *TyKyiv*. Retrieved from <https://tykyiv.com/misteckij/iak-u-kiievi-i-sviti-psuiut-grafiti-benksi/> [in Ukrainian].

8. Kulish, Y., & Vyshnevsky, D. (2022, December 2). Vandaly zrizaly hrafiti Benksi u Hostomeli, shchob “prodaty ta dopomohty.” [Vandals Cut Out Banksy’s Graffiti in Hostomel to “Sell and Help”]. *Korotko pro*. Retrieved from <https://kp.ua/ua/life/a660520-vandali-zrizali-hrafiti-benksi-v-hostomeli-shchob-prodati-ta-dopomohti> [in Ukrainian].

9. “Rik nezlamnosti”: dyzainerskyi proiekt. (2023, February). [Year of Resilience: Design Project]. *The Exhibition Directorate of the National Union of Artists of Ukraine*. Retrieved from <http://dvnshu.com/archiv/556-rk-nezlamnost.html> [in Ukrainian].

10. Mariia maliuie. 100 tvoriv Prymachenko. (2023, July). [Maria Paints: 100 Works by Prymachenko]. *Ukrainskyi dim*. Retrieved from <https://www.uadim.in.ua/podiyi/mariia-maliuie.-100-tvoriv-prymachenko> [in Ukrainian].

11. Salvador Dali. Bozhestvenna komediia. (2022, August). [Salvador Dalí. *The Divine Comedy*]. *National Museum “Kyiv Art Gallery*.” Retrieved from <https://knag.museum/index.php/uk/exhibitions-ua/past-2/25-salvador-dali-comedy> [in Ukrainian].

12. Shevchenkiana. Ivan Marchuk. (2023, November). *National Museum “Kyiv Art Gallery*.” Retrieved from <https://knag.museum/index.php/uk/exhibitions-ua/past-2/118-sevcenkiana-ivan-marcuk> [in Ukrainian].

13. Ivan Marchuk. Vidomyi nevidomyi. (2023, December). [Ivan Marchuk: *The Famous Unknown*]. *National Museum “Kyiv Art Gallery*.” Retrieved from <https://knag.museum/index.php/uk/exhibitions-ua/current-2/128-ivan-marchuk-vidomyi-nevidomyi> [in Ukrainian].

14. Asadcheva, T. (2024, March 8). Zolotom, kolorom, svitlom: u stolytsi zavershyvsia znakovyi proiekt do yuvileiu Kotarbinskoho [By Gold, by Color, by Light: Major Project Marking Kotarbi ski’s Anniversary Concludes in Kyiv]. *Vechirnyi Kyiv*. Retrieved from <https://vechirniy.kyiv.ua/news/95864/> [in Ukrainian].

15. Zberezheno v Ukraini. (2022, August). [Preserved in Ukraine]. *National Museum of the History of Ukraine*. Retrieved from <https://nmui.org/events/exhibitions/29> [in Ukrainian].

16. Ty yak? (2023, June). [How Are You?]. *Ukrainskyi dim*. Retrieved from <https://www.uadim.in.ua/podiyi/how-are-you%3F> [in Ukrainian].

17. Victor Kudin. Karykatura viiny. (2023, September). [Victor Kudin: *War Caricature*]. *The Exhibition Directorate of the National Union of Artists of Ukraine*. Retrieved from <http://dvnshu.com/archiv/581-vktor-kudn-karikatura-vyni.html> [in Ukrainian].

18. Tetiana Kashuba. Koloryt Ukrainy. (2023, September). [Tetyana Kashuba: *The Color of Ukraine*]. *The Exhibition Directorate of the National Union of Artists of Ukraine*. Retrieved from <http://dvnshu.com/archiv/579-tetyana-kashuba-kolorit-ukrayini.html> [in Ukrainian].

19. “Zghurtovani... Nezlamni...”: Vseukrainskyi kulturno-mystetskyi proiekt do Dnia khudozhnyka. (2023, October). [United... Unbreakable...: National Cultural and Artistic Project for Artist’s Day]. *The Exhibition Directorate of the National Union of Artists of Ukraine*. Retrieved from <http://dvnshu.com/archiv/583-zgurtovan-nezlamn-vseukrayinskiy-kulturno-misteckiy-priekt-do-dnya-hudozhnika.html> [in Ukrainian].

20. Tvorchyi zvit odeskykh myttsiv. (2023, November). [Creative Report of Odesa Artists]. *The Exhibition Directorate of the National Union of Artists of Ukraine*. Retrieved from <http://dvnshu.com/archiv/584-tvorchiy-zvt-odeskih-mitcv.html> [in Ukrainian].

21. Spivisnuvannia z temriavoiu. (2023, November). [Coexistence with Darkness]. *Mystetskyi arsenal*. Retrieved from <https://artarsenal.in.ua/vystavka/spivisnuvannya-z-temryavoyu/> [in Ukrainian].

22. Kuzmenko, Y. (2023, November 1). “Spivisnuvannia z temriavoiu”: u “Mystetskomu arsenal” diiatyme vystavka suchasnykh myttsiv [Coexistence with Darkness: An Exhibition of Contemporary Artists to Open at the Mystetskyi Arsenal]. *Suspilne Kultura*. Retrieved from <https://suspilne.media/culture/607715-spivisnuvanna-z-temravou-u-misteckomu-arsenal-diatime-vstavka-suchasni-mitcv/> [in Ukrainian].

23. Asadcheva, T. (2024, March 1). Pokolinnia viiny: v Muzei Kavaleridze predstavly artproiekt pro realii sohoddennia [Generation of War: Art Project on Contemporary Realities Presented at the Kavaleridze Museum]. *Vechirnyi Kyiv*. Retrieved from <https://vechirniy.kyiv.ua/news/95546/> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 26.06.2024